

'S MENSCHEN ONSTERFELIJKHEID,

AFGELEID UIT ZIJNE EIGENAARDIGE NATUREL.

DOOR

C. BOLT,

Pred. te Grolloo.

Wetgegeven met een liefstadij deel.

F.44

ASSEN,
J. O. VAN HOUTEN.
1863.

21/33

F 414

'S MENSCHEN ONSTERFELIJKHEID ,

AFGELEID UIT ZIJNE EIGENAARDIGE NATUUR.

'S MENSCHEN ONSTERFELIJKHEID,

AFGELEID UIT ZIJNE EIGENAARDIGE NATUUR.

DOOR

C. B O L T,

Pred. te Grolloo.

Uitgegeven met een liefdadig doel.

Assen,

J. O. VAN HOUTEN.

1863.

*
40/11

Mensch, keer tot u zelven in.

Aan den Lezer

Heb ik gemeend, bij wijze van „inleiding,” te moeten te kennen geven, dat de uitgave van dit werkje een weldadig doel ten grondslag heeft. Ik heb bij het schrijven mij niets anders voorgesteld, dan om de opbrengst van deze penne-vruchten voor eene *ongelukkige* af te zonderen, die met haar kroost op het graf van een zorgdragend echtgenoot en vader nederziet.

Hartelijk dank aan allen die met hunne bijdragen het lot van de ongelukkige hebben willen verzachten.

Het onderwerp, hetwelk ik gekozen heb, heeft die strekking, dat ik heb zoeken aan te toonen, dat de mensch zijn *oneindig voortdurend bestaan moet afleiden uit zijne hoogere natuur; en dat de ware opvoeding alleen de kennis der onsterfelijkheid tot onze bewustheid brengt.* Ik geloof, dat men over het algemeen nog te weinig beseft, dat de onderwijzer aan deze kennis veel kan toe- en afdoen.

Tot hiertoe gelooft men te veel op gezag aan de onsterfelijkheid, omdat men van deze leer in de Heilige Schriften leest; maar dit gezag is niet toereikend voor hem, die den stroom des levens niet in zich zelve gevonden heeft. In de 19de eeuw geldt het nog: „Hij (Jezus) heeft aldaar niet veel krachten gedaan, van wege hun ongelooft. Matth. 13: 58.

Dat anderen een spijs smakelijk noemen, is niet genoeg. Wij moeten er zelve ook van eten, om te weten te komen, dat de spijs waarlijk smakelijk is. In het 5de Hoofdst. van Johannes Evangelie lezen wij van de Samaritanen: „dat zij geloofden niet alleen aan het woord der vrouw, maar omdat zij zelve Jezus hadden aanschouwd.” Wij moeten zelve zoeken te aanschouwen, met het oog der ziel, wat waarheid is. Zoolang wij dit niet kunnen, zijn wij den kinderen gelijk, die aan den *leiband* van anderen loopen.

Wat mijn werk betreft, het beteekent voor hen die de leer der onsterfelijkheid verwerpen, al zeer weinig, omdat men de gronden voor deze leer, vaak elders zoekt.

Voor hen heb ik ook niet kunnen schrijven. Misschien is de „orde in de schepping,” en „de onvergeenigdheid met zijn stand of betrekking,” alsmede „de regtvaardigheid van God, die eenmaal regtvaardig zal vergelden,” voor hen een sprekender bewijs: voor ons hebben deze al zeer weinig beteekenis, zoodat wij ze zelfs niet, dan met naam, hier hebben willen aanvoeren.

Dat zij, die met alle wijzen de bron des waren levens in zich zelve zoeken, hier een prikkel vinden, om met ons aan het hoogste levensdoel mede te werken, zulks zal eenè rijke belooning zijn voor

GROLLOO,
September 1863.

den Schrijver.

's Menschen onsterfelijkheid, afgeleid uit zijne
eigenaardige natuur.

"**H**et volk smacht reeds lang naar waarheid, en het kwijnt weg van dorst." Kan men dit gezegde op elke eeuw toepassen, nooit was dit zoo waar, als tegenwoordig. Oude gebouwen zijn gesloopt, en niets heeft men tot hiertoe er voor in de plaats gesteld. Het thans levende geslacht, wordt meer en meer vreemd van de oude leerstellingen der kerk, zoowel van het orthodoxe protestantisme, als van het katholicisme der middel-eeuwen. De weg, dien wij bewandelen is met puinhoopen overdekt, en hinderen ons in het gaan. Alle moeite echter willen wij ons getroosten om alle hinderpalen te boven te komen naar de woningen der onsterfelijkheid.

Het lust ons niet alle bewijzen der onsterfelijkheid mede te deelen. De meesten er van zijn niet voldoende, en die het zijn, zijn vaak zoo eenvoudig en natuurlijk, dat zij alleen daarom als versleten werktuigen worden ter zijde geworpen. Wanneer iemand in de woorden van Jezus, „zalig die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, want zij zullen verzadigd worden,” een

sterk bewijs ziet voor de waarheid der onsterfelijkheid, zullen er velen zich tegenover stellen en zeggen, dat dit geen bewijs is. Maar waartoe ook bewezen voor hen, die in het zonlicht wandelen, dat er een hemel-lichaam is, hetwelk alles verlicht en vruchtbaar maakt. Voor hen, die alle dagen het licht kunnen aanschouwen, maar steeds blijven ontkennen dat er licht is, zijn geene afdoende bewijzen gevonden. Echter er zijn kranken, die in eene eenzame binnenkamer opgesloten zijn, waar geen enkele zonnestraal kan doordringen. De hui-vering, die uit ziekte geboren wordt, doet hen vragen, of het buiten ook zoo koud is en of de zon niet schijnt. Ik spreek hier van menschen, die den inhoud der woorden: „keer tot u zelven in,” nog niet hebben leeren verstaan; en als zoodanig het eeuwig leven zich denken als een *uitwendig goed*, of als een *verwijderd land*, of ook als een *kleed* waarmede de vrome afgestorvenen worden versierd. Traag en moeijelijk leeren de menschen dat de Hemel is het vrije en reine gemoed, hetwelk zich niet in schijn, maar in de werkelijkheid verheugt, en zich daarom gedurig tot het hoogste wezen verheft, om in overeenstemming met zijne volmaaktheden te leven en te werken, om zodoende bevorderlijk te zijn aan het heil der menschheid.

Er ligt mij veel aan gelegen om dit voor alle menschen duidelijk te maken. De Stichter van het christendom gaat er mij in voor. „De Vader leeft in mij,” dit is zijn roem, zijne kracht, en daarom zijne gelukzaligheid. Het christendom heeft niet ten doel om den menschlijken geest te onderdrukken, maar veel-er om dien op te heffen. Aan deze verheffing des

geestes werken wij eerst dan , als wij onze mede-menschen het duidelijk maken , dat de leer der onsterfelijkheid uit 's menschen eigenaardige natuur moet worden afgeleid ; en wel op die wijze , waarop alle edelen het hebben gedaan , en waardoor Jezus zich een weg baande tot het menschelijk hart om er eeuwig te wonen. Daartoe moeten wij Hem behulpzaam zijn en dit doen wij als wij onze medemenschen kunnen aantoonen , dat onze onsterfelijkheid zich bestendig ook in het dagelijks leven openbaart , in de eigenaardige natuur van den mensch.

's Menschen eigenaardige natuur zoekt naar *waarheid*. Alles is in de uitwendige wereld aan verandering onderworpen. Er is zelfs geene vastheid , geene zekerheid in onze begrippen van de zaken ; hetgeen den een schoon voorkomt , vindt een ander minder schoon , hetgeen de een als regtvaardig beschouwt , verwerpt een ander , omdat het in zijn oog onregtvaardig is. Zooveel hoofden , zooveel zinnen. Omtrent het heilige , het goddelijke zelf , is minder verschil. Het goddelijke zal niemand ongoddelijk noemen. Wij hebben er wel geen bepaalde begrippen van , zoo als van een driehoek , maar het is toch voor ieder het *wezenlijke* , het *onveranderlijke* , d. i. de waarheid.

's Menschen geest streeft zonder ophouden naar de kennis dezer waarheid. Van onzen geest sprekende , denken wij aan het voornaamste van ons wezen. Wat hij is , weet men niet ; maar uit zijne vermogens , uit zijn oordeelen en overleggingen , gevoelen , en willen ,

leeren wij zijnen uitnemenden aanleg kennen. Door onze zelfbewustheid zijn wij er van verzekerd. Uit de verschillende werkzaamheden van ligchaam en geest, die vaak geheel met elkaar in strijd zijn, blijkt het, dat de werkzaamheden van den geest, niet het gevolg zijn van eene bijzondere lichamelijke bewerktuiging, gelijk het geluid van een muziek-instrument, het gevolg is van eene bijzondere inrigting; zoodat men den geest wel degelijk van het ligchaam moet onderscheiden.

In de verschillende werkzaamheden van den geest, openbaart zich eene oneindige zucht naar waarheid, dat is, naar de werkelijkheid. Zoolang de mensch zich met den *schijn* te vreden stelt, voldoet hij niet aan de behoeften zijner oorspronkelijke natuur. Vele menschen vergenoegen zich er mede, gelijk de kinderen het klatergoud ver boven het goud zelf, verkiezen; maar die het doen zijn magteloos en zwak. 's Menschen oorspronkelijke natuur, zoekt iets beters: *de waarheid*. Door *waarheid* verstaan wij dan het *wezen* der dingen, de *werkelijkheid*. Toen wij nog kinderen waren, en men ons eene spookgeschiedenis vertelde, vroegen wij niet zelden, „maar is het wel waarheid?” Hoe meer deze natuur zich ontwikkelt op meer gevorderden leeftijd, hoe meer de mensch de werkelijkheid zoekt, en daarnaar streeft, zelfs zoo dat hij zijn leven er voor veil heeft. Cicero heeft reeds in zijn tijd opgemerkt, dat de zucht naar waarheid bij den mensch zoo groot is, dat hij als kind er alles voor kon laten staan, ja zelfs het spelen kon vergeten om aan zijn dorst naar kennis te voldoen. Dat er in 's menschen natuur een sterke trek naar waarheid aanwezig is, komt in vele

woorden uit die wij dagelijks gebruiken, als *waarheidsliefde*, *waarheidszin*, *oordeelen*, *vatten*, *begrijpen*, *opmerken*, *redeneren*, *spreken in zich zelven*, *zich reden van alles geven*, *het is wezenlijk* of *werkelijk* zoo. Omdat wij God ons denken als de onveranderlijke werkelijkheid noemen wij hem: het *opperwezen*, het *wezen* aller wezens. De Franschen zeggen: *l'Être supreme*. Zoolang wij het *wezen* der dingen niet kunnen zien, hebben wij geen rust. De reiziger die bij nacht in een bosch verdwaalt, is onrustig, zoolang niet de zon hem het *wezen* der dingen doet onderscheiden. Wij kunnen dit beeld op ons zelven overbrengen in betrekking tot de hoogere dingen. Zoolang wij de werkelijkheid niet maar ten deele hebben gezien, gevoelen wij ons ongelukkig, en daarom streeft 's menschen natuur onophoudelijk er naar, om het *wezen* der dingen van nabij te leeren kennen.

Dat 's menschen natuur zich gaarne in eene *denkbeeldige wereld* beweegt, noem ik al verder een bewijs voor de waarheid der onsterfelijkheid. Deze uitdrukking zal menigeen hier doen nadenken, omdat het woord doorgaans een andere beteekenis heeft. Maar heb ik mij dan zoo geheel verkeerd uitgedrukt? Wanneer ik mij de kerk der toekomst denk als een huisgezin waarin gewenschte orde en liefde heerscht, verhef ik mij tot eene denkbeeldige wereld; maar die wereld is eens werkelijkheid geweest in de eerste christentijden. Het *beeld*

van mijn *denken* is alzoo geen hersenschim, maar iets, waarvan de mogelijkheid kan bestaan.

„Wil men waarheid,” zeide Plato, „zoo moet men zich uit de zichtbare wereld tot de denkbare verheffen, waartoe de geometrie en al dergelijke wetenschappen ons opleiden. Deze brengt ons tot het begrip van cirkel, van vierkant. Even zoo moeten wij door redkunde tot het denkbeeld van het schoone en ware, van het heilige en regtvaardige gebragt worden. Hebben wij die denkbeelden zuiver voor den geest, zoo als de wiskundige die van *hoeveelheid* en *hoegrootheid*, dan kan men van ons zeggen, dat wij in de onzichtbare wereld zoowel, als in de zinnelijke tot waarheid komen. Het zijn toch diezelfde ideën, die voor ons de maatstaf zijn, waarnaar wij, al wat men voor leelijk of schoon, regt of onregt, houdt, beoordeelt; zonder deze geen gezond oordeel, over wat het ook zij.”

Deze mededeeling van Plato klinkt hoog filosofisch, vooral daar waar hij spreekt van het verheffen van den geest uit de zichtbare wereld tot de denkbare, en toch meenen wij dat wij al zeer eenvoudig te werk gaan, als wij hem navolgen. Om b. v. te beseffen, wat door geen zintuig kan waargenomen worden, en om daarover te denken, neem ik een beeld uit hetgeen ik gezien of gehoord heb. Ik wil mijn kind een denkbeeld geven van deugd. Met oogen is dat niet te zien. Om het over de deugd te doen nadenken, gebruik ik het beeld van een mensch, dien ik met oogen zie. Ik noem hem *opregt* of *regtschapen*; het beeld is ontleent van een man die regt op zijn beenen staat.

Dergelijke denkbeelden of ideën, zijn *vormen*

van ons denken. Het grieksche woord idee, is hetzelfde als ons *vorm*, komt van het grieksche grondwoord idein, hetwelk *zien* beteekent. Plato en Cicero verstaan er door *formas rerum*. De vormen van zaken buiten het bereik der zinnen, brengen ons tot de kennis der dingen die wij met oogen niet kunnen zien. Zoo spreekt Jezus van het huis des Vaders waarin vele woningen zijn, alwaar hij voor zijne discipelen een plaats wil bereiden. 't Is het beeld der hoogste gelukzaligheid; wat is zaliger voor een kind dan de gedachte aan de ouderlijke woning en bij vader te zijn! De scheppende geest van den mensch, die in schoone beelden of vormen, iets wezenlijks wil mededeelen om anderen in de werkelijkheid te doen verheugen, en waardoor aan 's menschen eigenaardige natuur voldoening geschiedt, is mij de rijke bron waaruit ik het water des levens afleid ten eeuwigen leven. Deze wijsbegeerte is eenvoudig, en kinderlijk in zoo ver wij van het zichtbare tot het onzichtbare ons zoeken te verheffen, en uit den geest des menschen opklimmen tot de hoogste belangen der menschheid, nl. de onsterfelijkheid. Of doet de onderwijzer ook zoo niet? Zoekt hij niet door beelden en voorbeelden van ware liefde die er in 's menschen hart gevonden wordt, tot eene hoogere Liefde op te klimmen? Is niet onze liefde de kiem der onsterfelijkheid in ons? Wees niet daarom Socrates zijne vrienden op 's menschen ziel? zeggende: *Daarheen het oog gewend, naar de wijsbegeerte, die in 'smenschen ziel ligt, dat is, naar zijnen aanleg en zijne zucht tot wijsheid, en ingedacht, waar de ziel heen streeft, wat zij zoekt te omhelzen, waarmede zij zich zoekt te vereenigen.*

Deze wijsbegeerte is eenvoudig en waar, en daarom verstaan wij den wijsgeerigen Hemsterhuis als hij zegt: *Ma philosophie mon cher Sophyle, c'est celle des enfans; c'est celle de Socrate; c'est celle qui se trouverait au fond de notre coeur, de nos ames, si nous prenions la peine de l'y chercher.*

Bij dergelijke beschouwingen smaken wij een innerlijk — rein genoegen; en hoe zonderling, 't is alsof wij bij dit genot ons soms arm en zeer *behoefstig* gevoelen. Die veel geniet en veel bezit, is vaak nog niet tevreden. Zoo ook hier. Bij dit derde punt, waarbij wij 's menschen onsterfelijkheid afleiden uit zijne hoogere natuur, denk ik aan eene fabel, die mij leert, dat de liefde arm is, en te gelijk rijk.

Op het geboortefeest van Aphrodite was de Armoede niet genoodigd, zij ging echter naar het huis, waarin het feest was, en stond wachtende aan de deur. Zij moest daar lang staan. Eindelijk kwam Rijkdom zelf naar buiten, en bragt haar naar de feestzaal, alwaar de drank hem spoedig in slaap deed vallen.

Door list van Armoede, was Rijkdom de vader van het kind, hetwelk den naam draagt van: Liefde. Wat ligt er niet veel in deze fabel opgesloten! De liefde is rijk en arm tegelijk. Het kind gelijkt op den vader zoowel als op de moeder.

Wij zijn te trotsch, om voor behoefstigen te willen doorgaan. Nogthans, wij moeten het willen, door in 's menschen ziel naar waarheid te zoeken. De vermen-

ging van armoede en rijkdom die bij dit onderzoek plaats heeft, zal ons geluk, maar ook onze krachten verhoo- gen; wij zullen het ondervinden dat de liefde onover- winnelijk is, en hoe langer hoe meer onoverwinnelijk wordt, naarmate zij uit gevoel van behoefte geboren wordt. Zonder deze liefde, zal niemand zich van 's men- schen eeuwige natuur verzekerd kunnen houden en zich nooit kunnen vereenigen met die behoeftigen, die in het Evangelie met den naam van „geestelijke bedelaars” worden aangeduid, en waarvan wij lezen in de gewone vertaling :

Zalig zijn de armen van geest, want hunner is het koninkrijk der hemelen.

Het moet wel zalig zijn als men het koninkrijk der hemelen op aarde heeft. Er staat niet, „zij zullen het beërven,” maar „hunner is het koninkrijk der heme- len.” De armen van geest hebben „eeuwig leven” op aarde. Zij lezen daarom gaarne alles, wat het onder- werp kan ophelderen, in deze regelen beschreven :

's Menschen onsterfelijkheid is zijne eigenaardige na- tuur, waaruit de kennis des waren levens moet worden afgeleid.

Menschen die waarlijk christenen zijn, hebben iets zonderlings, lees ik in een oud boek. Daarom kan ik zeer goed begrijpen, dat men den christenen bespot heeft, zoo als men Jezus bespote, omdat Hij van de wereld niet was. Tot het zonderlinge behoort, dat de christen zich zelve vaak als vreemdeling beschouwt op

aarde. Omdat wij niet thuis zijn, hebben wij *heimwee*. Meermalen is dit in onderscheidene omstandigheden opgemerkt.

Wij denken hier het eerst aan de vrolijke dagen in ons leven. Hoe vaak hadden wij in ons, ook onder die genoegens, die wij alle dagen terug wenschen, een gevoel van ledigheid, waarvan men zeggen moet: *de geest die in den mensch is, drijft 's menschen hart door geheime en onschendbare drijfveren naar het toekomende heen; en maakt de hoop tot eene ongekende vreugde voor het oogenblik.*

Zulke oogenblikken zijn ons dierbaarder, dan een kroon, hoe sterk de mengeling van vreugde en weemoed wezen mag. De zucht naar het moederland moge den reiziger weemoedig stemmen, zij maakt hem niet zelden vrolijk, vooral als hij bedenkt, dat hij weer eenmaal thuis zal zijn. Deze gemoedstoestand komt echter nog meer uit in tijden, waarin men veel moet missen.

Nog niet lang geleden, mijne lezers! was er rouw in uw huis. Ik zie nog uwe tranen en uwe droefheid. Handenwringend gingt gij door uw huis. Gij hebt gebeden, — andermaal gebeden om het behoud van een schat, die u dierbaar was. Uwe droefheid had geen grenzen; gij hebt gebeden dat God u dien schat in het leven mogt sparen, maar de bleeke dood heeft dien schat uit uw huis weggenomen, omdat de verhooring van uw gebed niet stond opgeteekend in het gedenboek van Gods wijze beschikking. Daarom hebt gij den rouwsluizer moeten aandoen, en gaat gij in rouwgewaad gehuld, te meer nu gij u *vreemdeling* op aarde gevoelt,

bij de gedachte, „wat heb ik veel verloren, en wat moet ik dagelijks veel missen van wat ik eens als rijkdom in mijn huis heb mogen beschouwen.”

Bij deze gedachte die u zoo vaak met weemoed vervult, hebt gij heimwee. Gij verlangt ook te zijn, waar uwe dooden worden gevonden. Wij denken hier niet aan dien toestand, waarin het heimwee ons met ontevredenheid vervult, of eene soort van zinverrukking zich van den mensch heeft meester gemaakt, (het zijn de uitersten) zoodat hij dingen doet, waaraan hij zelf bij nadenken het zegel zijner goedkeuring niet hechten kan: wij denken hier aan iets beters. Heimwee in het licht van ware liefde geboren, heeft tusschenbeiden elk mensch. Maar hoog stijgt die vlam tegen ons op in die oogenblikken, als de Engel des grafs zich van ons huis meester maakt. O, als dan de ware liefde onze leidsvrouw is, verstaan wij zoo geheel en al bij zware verliezen, dat het ons nut is, dat zij zijn heengegaan — de *geliefden*, die zich zelve voor ons tot in den dood toe hadden willen vernederen, als het was noodig geweest. De overtuiging dat het goed was dat zij henen gingen, geeft moed onder 't lijden, en vreugde bij de smart. Die dit niet weet, is nog een kind, hoewel misschien reeds grijs. Gelijk de verheven torenspits of hooge bergtoppen, door hunne hoogte, het schijnsel der zon lang behouden, terwijl de vallei reeds met donkerheid bedekt is, zoo heft het heimwee van een ernstig en bezadigd gemoed, lang het hoofd van den bedroefde omhoog. Innerlijke vrede, stille hoop, ootmoedige vreugde verlichten zijn verhevene ziel met goddelijke stralen, die hem kroonen voor den hemel met onge-

kenden luister, bij de wetenschap van deze blijde ervaring: *dit heimwee is het voorhof der onsterfelijkheid.*

Had elk mensch dezen schat in zijn binnenste weggelegd, de dood zou niet zoo verschrikkelijk, en de vreugde des levens niet zoo vrolijk zijn. Daartoe echter kan de godsdienst alleen zegenrijk werken. Zij is die hemelsche gave, die uit den welader des waren levens doet drinken, zoodat het wordt eene fontein waaruit hij, die er van drinkt, een voorsmaak geniet van oneindige vreugde.

Niet bij elk mensch openbaart zich de godsdienst in dezen vorm, van daar dat velen het voorhof der onsterfelijkheid op verre na niet genaderd zijn, en men wel eens van zulken heeft hooren zeggen: dat het inbeeldingen zijn van hooge opgewondenheid, of zoete droomerijen van menschen, die zich zelven zoo iets wijs maken en het daarna aan anderen mededeelen. Wij voor ons bekennen gaarne dat de *godsdienst* menig ledig hart heeft aangevuld in dagen van droefheid. In zoo ver nu 's menschen natuur daarin voldoening heeft, en niet weinig gesterkt, er naar streeft, om na van dit water gedronken te hebben, zich meer en meer tot het *wezen* der goddelijke Liefde te verheffen, zien wij in de godsdienst van alle volken een bewijs dat de mensch, hoe rijk of aanzienlijk hij ook moge wezen, in de zichtbare wereld op den duur geen geluk heeft, maar dat er voor hem reeds hier, een werkkring bestaat, die aan de grenzen der eeuwigheid zeer naauw verbonden is. Was de godsdienst een zaak die alleen de angst of de

smart in 's menschen hart had weggelegd, wij zouden deze stelling betwijfelen. Maar de godsdienst is een beginsel, hetwelk alle droefheid wil wegnemen, — alle smart zoekt te lenigen, ten einde den mensch dat genot te doen smaken, waarvoor hij verordineerd is. De godsdienst is een zaak, die alle dagen de blijde boodschap van Gods liefde moet aanbrengen. Godsdienst is: *vreugde*. Godsdienst is: *de oorspronkelijke blijdschap van den menschelijken geest*. Daarom staan godsdienst en geest tot elkander in verhouding, als de vruchten tot den boom. Zoo vaak nu de geest, die in den mensch is, zich op godsdienstige wijze openbaart, keert die tot zijnen oorsprong (God) terug.

Het wordt op deze wijze voor den waarlijk religieuse regt duidelijk, dat 's menschen gemeenschap met de onzichtbare wereld, geen gevolg is van vrees, of ook van droefheid of smart, maar eene openbaring van eene *haar* eigenaardige natuur, die zich onder alle volken, op verschillende wijze vertoont, en een bewijs is van eene goddelijke kiem in het zedelijk schepsel, als grond zijner onsterfelijkheid. Omdat de mensch onsterfelijk is, is hij godsdienstig, maar verreweg het grootste deel der menschen is godsdienstig, om de onsterfelijkheid deelachtig te worden. Of heb ik mij bedrogen toen ik hoorde, nog kort geleden, „wij moeten ons op de godzaligheid toelaggen, anders is de eeuwigheid voor ons gesloten?” Wat zijn de heidenen der oudheid verre boven die bevreesde christenen verheven, die in christen-kerken het Evangelie der liefde hooren prediken, maar uit vrees naar kerk gaan, uit vrees in den bijbel lezen om van het *helsche vuur* bevrijd te blijven!

Volgens het stelsel van sommige wijsgeeren (Hume) hebben pestziekten, hongersnood en andere onheilen, den mensch tot het aanroepen der Godheid, en tot het stichten van kerken gebragt. Uit vrees komt het kind bij de moeder, het is zoo, maar ook de liefde voert het in hare nabijheid. Ik lees in de geschriften der heidensche oudheid, dat de goden den menschen godsdienstige feesten hebben gegeven, opdat de sterfelingen zich zouden verblijden. Overal kwamen in Ionie op Delos, in Attica, in Phocis, ruwe horden godsdienstig bijeen. Hoe vijandig ook tegen elkâar gezind, op deze hooge feesten legde men alle haat en nijd zooveel mogelijk ter zijde. De geschiedenis der oudheid heeft sprekende bewijzen, dat de godsdienst niet een gevolg is van vrees alleen, maar nog veel meer van innige vreugde, hoe zinnelijk die dan ook zijn mag. Iets dergelijks bestaat nog bij de inwoners van de zuidzee-eilanden. Och! dat de heileeuw spoedig dage waarin allen begrijpen, wat Jezus leert: *Het koninkrijk der hemelen is gelijk eene bruiloft.*

Wat ik hiermee zeggen wil? Dat wij ons de godsdienst wat meer verheven voorstellen, dan tot hiertoe pleegt te geschieden. Indien gij de gave Gods kendet, gij zoudt levend water hebben begeerd. Maar nu is het nog verborgen voor de groote schare. Alleen den eenvoudige is het geopenbaard: dat godsdienst een bewijs is onzer onsterfelijkheid.

De godsdienst, waarvan ik spreek, en die alle haat

en nijd kan afleggen onder de oude bewoners der aarde is: *liefde*, *oorspronkelijke liefde omtrent het goddelijke en heilige*. Die waarlijk lief heeft is uit God, en een kind der onverderfelijkheid, waarom hij zich innig verblijdt in de opstanding aan deze zijde des grafs. Voor hem is het tegenwoordige en het toekomstige een. Hij bezit de eeuwigheid op aarde. De liefde kent geen grenzen tusschen hemel en aarde: daarom kon Jezus zeggen: „Ik geef hun het eeuwig leven,” omdat hij het zelf bezat zonder mate. Uit de hoogte in de laagte nederziende, vallen de lijnen weg die wij beneden al zeer ruw zijnde, hadden opgemerkt. Voor hem die uit een hoogen toren op den grond ziet, is alles klein: hem komt alles anders voor. Maar om de goddelijke dingen te leeren kennen, moet men zelf ook *liefde* bezitten. (Il faut aimer les choses divines pour les connaître, zegt B. Pascal). Die lief heeft, kent God, die niet lief heeft, kent bij gevolg ook God niet: natuurlijkerwijze zal hij ook de onsterfelijkheid der menschen moeten ontkennen, of zachter uitgedrukt, betwijfelen, zonder er nog vooruit te komen.

Wij noemen ons christenen, maar ten opzichte van de leer der onsterfelijkheid, die hefboom van alle zedelijkheid, staan wij bij de edelsten onder de heidenen der grieksche oudheid ver ten achter. Zij spiegelde zich zelve (om met hunne eigene woorden te spreken) aan twee beelden: het een dat der gelukzalige onsterfelijkheid, het andere dat der menschelijke rampzaligheid. Hunne liefde voor het goddelijke en heilige, die door het aanschouwen van deze beelden, hen bragt tot de drieënheden des geloofs, der hoop en der liefde, deed

hen leven met vreugde, om in hoop te mogen sterven. Cicero zegt er van: „Wij hebben er door geleerd, om niet alleen met vreugde te leven, maar ook met betere hoop te sterven. Ik noem hier Cicero, omdat ik met zijne geschriften het meest bekend ben, en schaam mij niet te zeggen, dat die oude wijsgeeren in hunne liefde omtrent het goddelijke ons bewijzen, hoe 's menschen natuur niet alleen naar het eeuwige streeft, maar ook reeds voor Christus, de leer omtrent geloof, hoop en liefde omhelsde. Het is de liefde mijne lezers! die onze menschelijke natuur vleugelen geeft, om ons van het aardsche tot het hemelsche, van het vergankelijke tot het onvergankelijke op te voeren. Maar de weg loopt door het menschelijk hart. God is in ons. Keer daarom o, mensch! tot u zelve in, en de leer der onsterfelijkheid is wel niet voor u bewezen, maar u toch begrijpelijker geworden. Zoo wordt de liefde voor u een midden tusschen het goddelijke en menschelijke: zij brengt, maar zij alleen, de gebeden der menschen tot God. Zij alleen vult de kloof tusschen hemel en aarde. Zonder liefde geen gebed. Door haar geleerd, getuigt onze geest met Gods geest, dat wij kinderen der onsterfelijkheid zijn.

Wat ik tot hiertoe geschreven heb, was van mijne zijde een poging, om aan te toonen, hoe de menschelijke natuur naar iets hoogers streeft. *Zijn of niet zijn* kan niemand onverschillig wezen, of hij moet geen mensch zijn. De *dood* het einde! verschrikkelijke gedachte!

Ik huiver! Er zijn velen die betwijfelen, wat wij hier als waarheid hebben willen aanbevelen. Anderen zeggen, dat de leer der onsterfelijkheid een vrucht is van de zucht naar zelfbehoud, hetzelfde wat wij ook bij de dieren zien, zoo vaak zij door hunne vijanden of door menschen worden achtervolgd. Men heeft willen aantoonen dat het onsterfelijkheids-geloof een voortbrengsel is van het egoïsme, en dus een uitvloeisel van den zinnelijken mensch die zijn geliefkoosd *ik* in veiligheid stellen, en zijne eindige persoonlijkheid, in het oneindige wil voortzetten.

Wij voor ons gelooven gaarne dat de eigenliefde een groote mogendheid is, die in hare staatkunde geene middelen ongebruikt laat, om haar rijk uit te breiden. Niet zelden heb ik opgemerkt, dat vrome menschen niet zeer vroom te werk gingen in het aanvoeren van hunne bewijzen voor de leer der onsterfelijkheid. Wanneer een vader b. v. zegt: Ik heb mijne kinderen innig lief, het zou al zeer onregtvaardig zijn, wanneer de dood scheiding maakte tusschen mij en mijn kroost, noem ik dit bewijs al zeer zwak, vooral wanneer de vaderliefde niet meer is dan eene zorg of lichamelijke band, zooals er bij alle schepselen bestaat. Innerlijke banden tusschen ouders en kinderen worden te niet gedaan. Alleen die band zal blijven bestaan die uit *waarheidszin*, of uit de bovengenoemde *hoogere natuur* geboren wordt; alleen die verwantschap is eeuwig die *godsdienst* en *ware liefde* hebben voortgebracht.

Waar ik ben, daar zal ook mijn dienaar zijn.

Men zou bij deze beschouwing ook kunnen vragen: is de leer der onsterfelijkheid een vrucht der eigenliefde, waarom vormt dan de eigenliefde geen betere menschen? vooral daar waar menschelijke vergelding als leer verkondigt, dat de *verdoemenis* het deel is der onregtvaardigen. Waarom vormt de eigenliefde geen betere menschen, — de eigenliefde, die de leer der onsterfelijkheid heeft voortgebracht? Eigenliefde en deugd kunnen niet gepaard gaan, zegt gij, want ware deugd is zelfverloochening, en deze heeft met de eigenliefde geene gemeenschap.

De zelfverloochening nu heeft in Christus een ongekend voorbeeld gevonden. Wanneer de eigenliefde (egoïsme) de leer der onsterfelijkheid in de wereld gebracht heeft, hoe kan dan iemand bij deze leer als vrucht van een zwak beginsel (want eigenliefde is zwak en maakt zwak) zich zelven zoo verloochenen dat hij zich laat doden ter liefde van de waarheid? hoe kan dan een Socrates uit liefde voor de waarheid den giftbeker drinken, gesterkt in de overtuiging dat hij na den dood met betere wezens vereenigd zal worden dan die op aarde zijn?

Die zijn leven lief heeft, zeide Jezus, die zal het verliezen, maar die zijn leven haat, d. i. beneden iets hoogers stelt, die zal het behouden.

Het is niet de eigenliefde of de zucht naar zelfbe-

houd, die de leer der onsterfelijkheid heeft voortgebracht, maar 's menschen hoogere natuur, die geene eigenliefde kent, maar alleen daarin voldoening heeft, dat de mensch zich zelve verloochent. Maar die natuur, de bron van alle onsterfelijkheid wordt door de zonde onderdrukt; van daar het zedebederf en de zedeeloosheid die in de wereld is; van daar dat de menschen zich zelve niet meer bewust zijn in hunne hoogere natuur; van daar trotsche onwetendheid omtrent de zedelijke dingen; van daar verwijdering tusschen den Schepper en zijne schepselen, die zelfs zoo ver zich uitstrekt, dat men de oorzaak van zijn eigen wezen ontkent. Hoevele ongerijmdheden vloeijen hieruit voort! Het kind zou dan geen vader hebben, maar wonderdadig geboren zijn? Het getal wonderen zou dan met *een* vermeerderd zijn! o Miranda vanitas!

De bron, die onzuiver water geeft, moet gezuiverd worden. De hoogere natuur die in ons is, moeten wij gehoorzaam zijn, zal de mensch genieten, wat naar de voorstelling der oudheid, het Paradijs hem gaf.

Kan de idee der onsterfelijkheid ons waarlijk gelukkig maken, zoodat wij in vreugde leven om in eene betere hoop te sterven, hebben alleen zedelijke, waarlijk zedelijk-godsdienstige menschen de waarde er van bij ondervinding geleerd, hoog te waarden, dit is zeker voor elk een roepstem, om meer en meer alle zedelijkheid zooveel mogelijk te bevorderen in kerk en staat — in het huisgezin en in de maatschappij, ten einde de bron der onsterfelijkheid, op de schoonste wijze te zien vloeijen.

Staat het vast, dat de zedelijkheid de leer der on-

sterfelijkheid bij uitnemendheid in de hand werkt, hoe kunnen wij haar dan het beste bevorderen? Zoeken wij deze vraag eenigzins te beantwoorden.

De *natuur* is een schoon en heerlijk boek. Wij lezen hierover Gods almacht, wijsheid en liefde. Een scheppend en onderhoudend beginsel staat in alles op den voorgrond. In mijn eenzaam vertrek, waar beuzelingen mij hinderen en kwellen, en mijn gemoed als met donkere wolken omgeven, ben ik een ander mensch, dan wanneer ik in de schaduw der stille bosschen mij beweeg, of in den vroegen morgen de vogels hoor zingen. De wonderbare samenhang van al het geschapene maakt mijne bewondering gaande. Zoowel in het teedere mosplantje, als in het groote hemelligchaam, vereer ik een almacht, die mij doet aanbidden den grooten Schepper. De aantrekkingskracht der ruim een en vijftig duizend mijlen van ons verwijderde maan, zichtbaar in de onder haar gelegene zee, en de vierhonderdmaal verder verwijderde zon, doen mij met godsdienstigen eerbied stil staan. Gods grootheid in de natuur is oneindig, geen tijd zal ooit het vermogen hebben om de wonderen en de volmaaktheden geheel te ontsluijeren, aan welke onze geest zich onophoudelijk kan laven. Maar hoe schoon, hoe groot en zamengesteld de schepping der natuur ook wezen mag, de deur der onsterfelijkheid, heb ik nergens gevonden.

Omdat de leer der onsterfelijkheid een vrucht is der zedelijkheid, en ik in de natuur geene zedelijke beginselen kan vinden, moet ik een anderen weg bewandelen. Jezus vond dien weg in zich zelve. De Vader leefde in hem; daarom noemde Hij zich zelve „het

eeuwig leven." Socrates wees op 's menschen ziel, zeggende: *Daarheen het oog gewend naar 's menschen ziel, dat is, naar zijnen aanleg en zijne zucht naar waarheid, en ingedacht, waar de ziel heen streeft, wat zij zoekt te omhelzen, waarmede zij zich zoekt te vereenigen.*

De waarheidsliefde van den mensch, die edele trek van 's menschen ziel of hoogere eigenaardige natuur is alleen de bron, waaruit wij hier moeten putten. Andere bewijzen voor de onsterfelijkheid bestaan er naar mijn oordeel niet.

Welligt is er iemand onder mijne lezers, die zegt, „maar die waarheidsliefde beteekent ook al weinig als bewijs voor het onderwerp, hetwelk hier behandeld wordt. Het is zoo, voor menschen, die niet zedelijk zijn, beteekent het al heel weinig. Dat 2 × 2 vier is, gelooft elk, omdat het met oogen te zien is; maar de waarheidsliefde ligt niet onder het bereik der mensche-lijke zinnen, en daarom zal menigeen het hier aangevoerde bewijs al zeer zwak noemen

Honger is ook een toestand, dien men met zijne zinnen niet kan waarnemen. Op dezelfde wijze zou men nu tot een bedelaar kunnen zeggen die in twee dagen geen spijs gehad heeft en u nu om brood vraagt: „Vriend gij spreekt van honger, maar omdat ik het niet zie, geloof ik u niet." Zonderling!

Maar om dien toestand van den bedelaar te kennen, en om daarover te kunnen oordeelen, moet men eerst zelf weten, wat *honger* is. Daarom is elk, die waarlijk hongert naar waarheid, op weg om in het geheim der waarheidsliefde te worden ingelijfd. Jezus sprak ze aanvankelijk zalig, die hongerden naar *waarheid* en *gereg-*

tigheid, gedreven door dien geest, waaruit de onsterfelijkheid voortvloeit, dat is, die goddelijke natuur, die elk mensch zich moet bewust zijn, wil hij waarlijk gelukkig zijn.

Gelukkig zijn maar weinige menschen. Zij hebben geen eeuwig leven op aarde. Het beeld der onsterfelijkheid, zijn zij zich niet genoeg bewust. Zij zijn met andere woorden niet zedelijk genoeg. Waarheidsliefde en de zucht naar zedelijkheid zijn woorden van dezelfde beteekenis.

Jezus noemde zich zelve daarom *de waarheid*, omdat Hij het beeld was van een volmaakt Wezen. Hoe meer zedelijkheid er in een mensch is, hoe meer hij dat, wat wij hier willen mededeelen, zal omhelzen. De waarlijk godsdienstige menschen zijn zich het hoogere leven het meest bewust. Hoe reiner mensch, hoe reiner voorstelling van God, natuurlijk ook van het eeuwig leven. Zalig daarom alleen de reinen van hart.

Baant alleen het reine — zedelijke hart, een toegang tot het eeuwige en onvergankelijke, van hoe veel belang is het dan niet, den mensch zedelijk te vormen.

Beginnen wij er mede bij kinderen, zelfs bij hun spel :

Mijn spelen is leeren, mijn leeren is spelen.

Van kindsaf moet men het hart der jeugd voor de waarheid vormen, d. i. voor het rijk der zedelijkheid, op dat er indrukken geboren worden die op hoogen

ouderdom in eere blijven. Ouders moeten er aan arbeiden, maar ook de onderwijzer, daarom is hij onderwijzer. Wie die onderwijzer is doet minder af. Niet gaarne bind ik mij aan school en kerk. Kerken en scholen worden overal gevonden waar men *wel onderwijst*. Zedelijk onderwijs is vorming van het hart, niet alleen verheldering van het verstand.

Die goed onderwijs geeft, is aan geen vormen en stelsels gebonden. Hij wil een Plato zijn, geen Aristoteles. (Zou de laatste tegenwoordig niet te veel het lager onderwijs bezielen?) Goed onderwijs zondert *schijn* van *wezen* af, en klimt van het bekende tot het onbekende op. Goed onderwijs zoekt uit het zichtbare zich tot het onzichtbare te verheffen. Goed onderwijs schrijft met de griffel der werkelijkheid in het hart der menschen, om er aan te kweken planten die niet kunnen sterven. Goed onderwijs begint van onderen, wijst van onderen naar boven; van daar de woorden *onderwijzen* en *onderwijzer*.

Wat *onderwijzen* is leert ons het woord zelf. Het is wijzen, op alles opmerkzaam maken door den knaap van het mindere tot het meerdere *op te leiden*. Onderwijs is *opleiding* met een. En dit is niet altijd het doel van den onderwijzer. 't Moest toch zoo zijn. Van jongs af moest de jeugd een denkbeeld van het ware worden ingeprent, alsmede van alles wat goed en regtvaardig is. Heeft de jongeling eenmaal een regt denkbeeld van alles wat waarlijk *goed* en *schoon* en *waarachtig* is, dan zal hij ook op weg zijn om een *zelfstandig* mensch te worden. De beginselen van ware *zelfstandigheid* en 's menschen *onsterfelijkheid* zijn een. Zeker

iemand lachte, toen ik hem dit voor oogen hield, maar mij dunkt het ware leven, dat iemand tot de onsterfelijkheid verheft, maakt hem alleen zelfstandig.

Hiervoor dient het onderwijs en de opleiding der jeugd en daaraan moet elke onderwijzer zijne krachten toewijden. Maar nu is het vooral de pligt van den godsdienst-onderwijzer om 's menschen hoogere natuur zoo te leiden, dat de *mensch* in den mensch te voorschijn komt, zal de mensch waarlijk zelfstandig worden. Wij moeten hoe langer hoe menschelijker worden! De menscheit bereikt dan eerst hare verhevene bestemming, als de menscheelijkheid, door eene zedelijke vorming zoodanig uitkomt, dat zij met den naam van „eeuwig leven” kan bestempeld worden. Wij zien dit op eene verhevene wijze in Jezus. Wat Hij in zijn leven openbaarde voor menscheelijkheid, spreekt Hij in weinige woorden uit als Hij zegt: „Laat uw licht alzoo voor de menschen schijnen, dat zij uwe goede werken mogen zien, en uw' Vader, die in de hemelen is, verheerlijken.” De bede: „Vader vergeef het hun, want zij weten niet, want zij doen,” wat kan men menschelijker denken. Die waarlijk *mensch* is, leeft niet alleen voor zich zelve, maar ook voor anderen. Het is zijn streven om *in* en *voor* anderen te leven. Zulk een leven maakt gelukkig en brengt alleen tot de kennis der onsterfelijkheid, die een bron is van ware vreugde en heilzame kracht, die stroomen van eeuwig leven over het geheele menschedom doet vloeijen, waarbij elk verzekerd is van de waarde van zijn geloof, omdat hij door zijn wandel velen voor het christendom wint. (Katech. Zond. 32).

Weekheid en karakterloosheid leidt tot ongeloof.

Wij zien het overal in de wereld, waar men de schepping eert voor den Schepper, en het schepsel offerhande doet, die een hooger beginsel moest ontvangen. Weekheid en karakterloosheid heerschen overal, waar de kennis der onsterfelijkheid in de schaduw staat, als stond zij te wachten naar een Mozes of een Luther, mannen van kracht en zelfstandigheid, vol van de stroomen des levenden waters; mannen alleen geschikt om hunne goddelijke eigenaardige natuur, in duizende zielen als een heilig altaar-vuur te doen ontvonken.

Weekheid en karakterloosheid heerschen daar, waar men den Allerhoogste in het aangezicht slaat, omdat men zich schaamt nederg en ootmoedig te zijn, — zich schaamt *mensch* te zijn. Om een zelfstandig mensch te worden moet men zedelijk zijn. Maar er is geen zedelijkheid denkbaar zonder *liefde*. De liefde omdat zij uit God is, maakt ons onsterfelijk, en doet ons denken aan onze eeuwige voortdoring; hij die het beseft streeft naar eene eindelooze volmaking.

De zedeleer hieruit af te leiden, komt daarop neer, dat wij tegenover alle weekheid en karakterloosheid, in den hof des levens de schoonste bloemen der liefde moeten aankweken, om bij het nageslacht dien roem te mogen verwerven, waarvan de oudheid reeds lang voor Christus gesproken heeft, als men van de dappere helden zeide: dat zij hun naam vereeuwigd hadden. (Nomen aeternitati tradere.)

Velen hebben zich der zake toegewijd. Grooten edelen mannen hebben reeds de onsterfelijkheid verkregen, omdat zij zich niet schaamden te wandelen in den hof des levens, om hunne medemenschen met onverganke-

lijke bloemen te versieren. Indien er niet een leven na na den dood bestond, zouden zulke edele mannen zich nooit zoo veel moeite hebben laten welgevalen. Of is niet alle moeite, alle onderwijs, alle orde, alle be- tooning van kracht een voorspel der eeuwigheid? Waar- toe zooveel waken en strijden, indien niet de dood is een middenmuur in het groote gebouw des levens? Of is misschien de dood het einde van alle dingen? Laat ons dan eten en drinken, want morgen sterven wij. Laat ons leven naar alle wellust en begeerlijkheid.

Men heeft het gedaan. Maar de kinderen der wel- lust, die in den winter rozen wilden plukken, en elk oogenblik, zonder vermaak, beschouwden als eene on- dragelijke ellende, kwamen tot zich zelve en hebben dit aan hunne makkers gepredikt:

Wij moeten mensch worden.

Wij moeten zelfstandiger zijn.

*De liefde jegens God, oorspronkelijk ons eigen,
roept ons tot godsdienst en zedelijkheid.*

*Onze eigenaardige natuur eischt eene onsterfelijke
liefde.*

Hoe verraderlijk is het geweten! Het schijnt in slaap gesust, op een rozenbed te rusten, het schijnt zijn pligt te vergeten, het schijnt ons aan de losbandigheid over te geven. Wacht! wacht slechts! De zorgvuldige aanklager heeft nog door het met stof der zonde bedekte glas des geestes kunnen aanteekening houden van de eene misdaad bij de andere, en de woekeraar heeft het boek zijner inkomsten voor de ver-

kwistende erfgenamen verborgen gehouden. Maar eens slaat de klok een vreeselijk uur, tegelijk ook vreugdewekkend. *De verloren zoon kwam tot zich zelve.*

Wanhoopt niet mijne lezers! aan uwe onsterfelijkheid, die is en wezen zal: een bron van heil. Wanhoopt niet! Maar helpt dan ook uwe vrienden, die u willen helpen op den weg naar het *leven*.

Ik weet kinderen, uwe ouders zien met een welgevallig oog op u neer, als gij met hen medewerkt om het groote gebouw van menschelijke volmaking te voltoojen. Of zou er niet voor hen een lichtstraal uit den hemel op aarde nederdalen, als zij zien dat de kinderen gelukkig zijn, omdat zij zich bewegen binnen de grenzen van die zedelijkheid, die alle volmaking in de hand werkt? Hoe gelukkig moet niet de vader zijn, als hij ziet dat zijn zoon op dezen weg dagelijks wint! Hoe gelukkig moet niet de moeder zich gevoelen, die er een eer in stelt, dat hare dochter aan die beginsels bestendig gehoor geeft, waarvoor het vrouwelijk hart zoo vatbaar is, nl. die der liefde!

De liefde is de eenige kracht, om 's menschen onsterfelijkheid uit zijne natuur te kunnen afleiden. De geestvolle Colani leidt ons er toe op, als hij zegt:

„Gewent uwe kinderen aan kracht. Maakt dat zij „eene krachtige natuur krijgen. Men spreekt van hen „te gewennen aan vroomheid, en men acht zich gelukkig, zoo al wat hen omgeeft, eene soort van godsdienstige lucht ademt. En zeker, men heeft gelijk: „maar bedriegen wij ons niet: die vroomheid is dikwijls „maar weinig versterkend, omdat zij zoo weinig prote-

„stantsch *) (voor evangelisch) is. Ik spreek hier niet „van de gevallen, overigens toch talrijk genoeg, waarin „die „„godsdienstige atmosfeer”” der jeugd eenen af- „keer heeft ingeboezemd van alle godsdienst, waarin „de vroomheid der ouders de regtstreeksche, dadelijke „oorzaak is geworden van de goddeloosheid der kinde- „ren; gij weet dat ik niet overdrijf. Maar dat daarge- „laten, er is een feit dat mij nog sterker treft, en dat „te meer, omdat de geschiedenis mij niets dergelijks „heeft aan te wijzen in het verledene, — in onzen „tijd onderscheiden zich de vrome kinderen van vrome „ouders voor een groot aantal door iets, hoe zal ik „het noemen, iets ziekelijks. Bij sommigen is het eene „ongeloofelijke zwakheid van wil, bij anderen eene zal- „vende zachtheid — iets ondragelijk liefs; de een heeft „iets deftigs, plegtigs over zich, als vervulde hij de „rol in een treurspel, de ander schijnt er steeds op uit „zich voor te doen als een zonderling, een origineel. „Bijna allen lijden aan eene soort van organieke zwak- „heid, en een wonderbaarlijk gemis van kracht.

„Waakt dan vaders en moeders! dat die atmos- „pheer, waarmede gij uwe kinderen omgeeft, niet reeds „zelve bedorven zij door de heerschende ziekte dezer „eeuw.

„Is uwe vroomheid, uwe godsvrucht eene krach- „tige? Ik zeg niet eene fanatieke: ik vraag u niet, „of gij wel regt verdraagzaam, regt kleingeestig, regt „eigenzinnig zijt: ik vraag u of uwe kinderen ook mer-

*) Colani zegt: als hij spreekt van protestantsche opvoeding, zulks beteekent in zijn mond: evangelische opvoeding; gelijk katholieke: wereldsche opvoeding bij hem is.

„ken kunnen, dat de godsdienst eene kracht in u is,
„die bergen verzet.

„Ziet er komt een tijd, soms reeds zeer vroeg,
„dat de ontembaarste mensch behoefte gevoelt aan eene
„zachtere stemming, aan wat troost, en versterking
„voor het gemoed: dan strekt hij zich dikwijls uit op
„het mollige bed der vroomheid. Had uwe bekeering
„dien oorsprong? Of is zij eene roemrijke overwinning
„door het geweten op de hartstogten behaald? In dat
„geval zullen uwe kinderen ongetwijfeld bij u de lucht
„eener versterkende vroomheid inademen, en hun ge-
„moed zal zich gewennen aan kracht, zij zullen leeren
„krachtig te werken met de godsvrucht die hen be-
„zielt.”

Spiegele een ieder zich in den schoonen spiegel
der waarheid, hier boven medegedeeld! O, als ons
leven eene bestendige overwinning geworden is over
driften en verkeerde neigingen, dan zal er voorzeker
onder alle standen en kringen een kracht, eene inner-
lijke kracht gevonden worden, die uit 's menschen
hoogere natuur zijne onsterfelijkheid afleidt, en hem
daardoor voorbereidt voor het genot van 't eeuwig
leven.

Zoeken allen, die in de gelegenheid zijn, er toe
mede te werken: de nakomelingschap zal er op roe-
men. Als het: *mensch, keer tot u zelve in*, op den
voorground staat, zal de waarlijk godsdienstige zich niet

alleen niet schamen in dezen voor zijne gevoelens uit te komen, maar ze ook aan zijne medemenschen zoeken mede te deelen, opdat hij na verloop van eeuwen voor zich zelve nog onsterfelijker zij, dan hij tot hertoe geweest is.

Bij den Uitgever dezes is mede te bekomen :

DE KERKHERVORMING,

een wets van Gods geest, die in de gemeente alles leert, en
den inhoud van het avangalie indachtig maakt.

GODSDIENSTIGE REDE,

uitgesproken op den

GEDENKDAG DER HERVORMING,

3 November 1861.

door

C. B O L T,

Predikant te Grolloc.

Uitgegeven ten voordeele van de hulpbehoevende gemeente
SCHOONOORD.

30 Cts.

~~~~~

A. H. PAREAU,

DE

OUDE KERK TE ASSEN,

een voormalige Kloosterkerk, beschouwd in betrekking tot
de plaatselijke gemeente en de Hervorming in Drenthe.

EENE

GEDACHTENIS-REDE.

Met aantekeningen.

f 3,15.